

**PROBLEMATYKA WSPÓLDZIAŁANIA MIĘDZY
PAŃSTWEM I KOŚCIOŁEM W ZAKRESIE PRAWA
PROCESOWEGO W ŚWIETLE ART. 1 I 5
KONKORDATU MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ
I RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ**

**THE ISSUE OF COOPERATION BETWEEN THE STATE
AND THE CHURCH IN THE FIELD OF PROCEDURAL
LAW IN THE LIGHT OF ARTICLE 1 AND 5
OF THE CONCORDAT BETWEEN THE HOLY SEE
AND THE REPUBLIC OF POLAND**

Ks. dr Rafał Kamiński

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska
e-mail: rafal.kaminski@uksw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7822-3402>

Abstrakt

Zasada współdziałania Kościoła i Państwa została w jednoznaczny sposób wysłowiona w art. 1 Konkordatu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską z 1993 r. Jednocześnie współdziałanie, które może obejmować swym zakresem różne dziedziny, musi odbywać się w poszanowaniu zasady autonomii i niezależności każdej ze stron umowy międzynarodowej we własnym zakresie.

Kościół katolicki w art. 5 Konkordatu uzyskał od Państwa zapewnienie swobodnego wykonywania swojej jurysdykcji, włącznie z autonomią kościelnego sądownictwa, zwłaszcza w sprawach małżeńskich (por. art. 10 ust. 3-4 Konkordatu). Wynika to z nadrzędnej zasady poszanowania wolności religijnej, zapisanej w Konstytucji RP z 1997 r.

Jednym z obszarów współdziałania Kościoła i Państwa może być prawo procesowe. Złożona problematyka musi uwzględniać normy dwóch odrębnych porządków prawnych – państwowego i kościelnego. Problematykę tę należy zatem rozważać zarówno mając na uwadze normy prawa polskiego, a szczególnie Konkordat między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, jak również normy kanoniczne, jako prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego.

Autor artykułu ukazuje problematykę współdziałania Państwa i Kościoła w zakresie prawa procesowego, ograniczając się do procesowego prawa małżeńskiego i procesowego prawa karnego, które stosowane jest w sądownictwie kościelnym, a które nie może być aplikowane w całkowitym oderwaniu od ustawodawstwa państwowego.

Na bazie poszczególnych przepisów polskich i kościelnych dotyczących Kościoła rzymskokatolickiego, a także orzecznictwa i stosowanej praktyki, ukazane zostały obowiązki i prawa, jakie wynikają z norm prawnych, ale także wątpliwości i trudności wynikające z odmiennych założeń dwóch porządków prawnych.

Słowa kluczowe: współdziałanie, konkordat polski, prawo procesowe, prawo karne, prawo małżeńskie

Abstract

The principle of cooperation between the Church and the State has been unequivocally expressed in Article 1 of the 1993 Concordat between the Republic of Poland and the Holy See. At the same time, cooperation, which may cover various scopes, must respect the principle of autonomy and independence of each party to an international agreement on its own.

The Catholic Church in Article 5 of the Concordat obtained from the State the assurance of the free processing of his jurisdiction, including the autonomy of the ecclesiastical judiciary, especially in matrimonial matters (cf. Article 10, para. 3-4 of the Concordat). This is due to the overriding principle of respect for religious freedom, enshrined in the 1997 Constitution of the Republic of Poland.

One of the areas of cooperation between the Church and the State may be procedural law. Complex issues must include the norms of two separate legal orders – state and church. Therefore, this issue should be considered by taking into account the norms of Polish law, especially the Concordat between the Republic of Poland and the Holy See, as well as canonical norms as the internal law of the Catholic Church.

The author of the article shows the issue of cooperation between the state and the church in the field of procedural law, limiting to the procedural matrimonial law and the procedural criminal law, which is used in the church judiciary, and which cannot be applied in complete isolation from state legislation.

Based on individual Polish and church regulations concerning the Roman Catholic Church, as well as jurisprudence and applied practice, the obligations and rights were shown as resulting from legal norms, as well as doubts and difficulties resulting from different assumptions of the two legal orders.

Keywords: cooperation, Polish concordat, procedural law, criminal law, marriage law

Wstęp

Zagadnienie współdziałania Kościoła i Państwa w zakresie prawa procesowego dotyczy dwóch odrębnych porządków prawnych – państwowego i kościelnego. Problematykę tę należy zatem rozważać zarówno mając na uwadze normy prawa polskiego, a szczególnie Konkordat między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską¹, jak również normy kanoniczne, jako prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego.

Problematyka procesowego współdziałania jest złożona, co wynika z odrębności systemów prawnych oraz przedmiotów, które stanowią podstawę do realizowania władzy sądowniczej w obu porządkach. W praktyce jednak w pewnym zakresie prawo państwowe oddziałuje na prawo kanoniczne, a prawo kanoniczne na prawo państwowe.

W podejmowanej refleksji zostaną ukazane tylko niektóre aspekty współdziałania Państwa i Kościoła w zakresie prawa procesowego, szczególnie te związane z prawem małżeńskim i prawem karnym. Podejmowana problematyka posiada wiele odcieni, które z jednej strony podkreślają odrębność charakteryzowanych podmiotów, z drugiej jednak mimo ograniczeń, umożliwiają stworzenie harmonijnego obrazu ich współdziałania.

1. Zasada współdziałania Państwa i Kościoła katolickiego na gruncie polskim

Z konstytucyjnej zasady niezależności i autonomii Państwa i Kościoła oraz współdziałania między nimi dla dobra wspólnego i dobra człowieka², wynika że Państwo i Kościół nie stają wobec siebie jako instytucje konkurencyjne, ale „choć z różnego tytułu służą powołaniu jednostkowemu i społecznemu tych samych ludzi”³.

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 [dalej: Konkordat], art. 1.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 [dalej: Konstytucja RP], art. 25 ust. 3 *in fine*.

³ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* (07.12.1965), AAS 58 (1966), p. 1025-115;

Jak trafnie zauważa J. Krukowski, „zadaniem Kościoła i państwa, mimo, że są to społeczności innego typu, jest świadczenie ludziom pomocy w osiągnięciu dobra wspólnego, czyli w budowaniu takiego ładu i porządku społecznego, w którym prawa i wolności każdego człowieka są zagwarantowane i realizowane” [Krukowski 1999, 72].

Tak zatem Państwu, jak i Kościołowi powinno zależeć, aby współpraca między nimi układała się poprawnie. Jeden z wybitnych kanonistów średniowiecza, w którym zasada współdziałania Kościoła i Państwa, choć nie była proklamowana wprost, to jednak została doceniona jako podstawa rozwoju obu rzeczywistości, wyraził to w formie następującego *adagium*: *cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus, floret et fructificat Ecclesia* (gdy władza świecka i kościelna zgadzają się między sobą, dobrze rządzony jest świat, kwitnie i owocuje Kościół)⁴.

Uzgodnieniu wzajemnych relacji między wymienionymi podmiotami służą dwustronne umowy. Konkordat, który jest jedną z ich form, reguluje stosunki na płaszczyźnie Państwo – Kościół, szanując odmiennosc partnerów. Jest to bowiem nie umowa między państwowa, lecz między państwem a Stolicą Apostolską występującą jako najwyższy organ i reprezentant Kościoła katolickiego, posiadający osobowość prawną międzynarodową. Kościół zatem i państwo istnieją w tym samym społeczeństwie, żyją na tym samym terytorium i w znacznej mierze do obu wspólnot należą ci sami ludzie [tamże, 70].

Szczególnie w polskich warunkach prawno-kulturowych, z wyżej wymienionego powodu, optymalną formą relacji obu podmiotów jest współdziałanie i współpraca⁵. Te same osoby, jako obywatele i wierni, są podmiotami praw i obowiązków na gruncie prawa państwowego i prawa kanonicznego i są zaangażowane w życie obydwu społeczności [Kroczek 2017b, 54].

Obowiązujący Konkordat już w pierwszym swoim artykule zawiera postanowienie „[...] że Państwo i Kościół katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego

tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606 [dalej: GS], nr 76.

⁴ Ep. 328 (PL 162, 246 B).

⁵ W rzeczywistości w polskim porządku prawnym współdziałanie Kościoła i państwa ma szeroki charakter. Zob. Poniatowski 2015, 307-22; Zarzycki 2007, 23-60.

poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”.

Zasada współdziałania jest zatem ogólnym zobowiązaniem do podjęcia i prowadzenia działań mających na celu realizację dobra człowieka i dobra wspólnego. Jednym z podstawowych „dóbr człowieka” i zarazem jego podstawowych praw, jest konstytucjonalizowane w drugim rozdziale polskiej ustawy zasadniczej prawo do sprawiedliwego sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) [Sobczyk 2015, 191].

Również na gruncie prawa kanonicznego jednym z podstawowych uprawnień przysługującym wiernemu jest prawo do obrony i dochodzenia własnych praw, a także prawo do sprawiedliwego wyroku (kan. 221 § 1-2)⁶. Mogą to czynić korzystając z drogi sądowej i administracyjnej, choć trzeba przyznać, że zgodnie z założeniem ustawodawcy kościelnego, prowadzenie procesów w Kościele jest wyjątkiem, a nie zasadą⁷. Jednakże uzasadniona jest w Kościele konieczność istnienia systemu, dzięki któremu będzie możliwe przywrócenie naruszonego porządku⁸.

Działalność władzy sądowniczej ma w Kościele charakter pastoralny, co wiąże się z jego naturą. Kościelny aparat sądowniczy opiera się na poszanowaniu godności i praw każdego człowieka. Sprawiedliwy wyrok, do którego wierni mają zawsze prawo, powinien być wydany zgodnie z przepisami prawa, jednakże z zachowaniem słuszności kanonicznej [Miziński 2009, 76].

Nie można również tracić z pola widzenia naczelnej zasady kościelnego prawa, wyrażoną przez ustawodawcę w ostatnim kanonie KPK/83, czyli zbawienia dusz, które w Kościele ma być najwyższym prawem. Zasada *salus animarum suprema lex*, choć była zawsze obecna w świadomości Kościoła, *expressis verbis* została wysłowiona dopiero w KPK/83. T. Pieronek ubolewa,

⁶ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

⁷ Kan. 1446 § 1 KPK/83: „Wszyscy wierni, przede wszystkim zaś biskupi, winni pilnie pracować, by zachowując sprawiedliwość, na ile to możliwe, wykluczyć spory w Ludzie Bożym i jak najszybciej pokojowo je rozwiązywać”.

⁸ Bardzo trafnie, rozważając specyficzną naturę Kościoła, wyrażoną w biblijnych obrazach: „Lud Boży”; „Ciało Chrystusa” i „Wspólnota Wiernych”, argumentuje to Z. Grocholewski, ukazując sposób rozwiązywania sporów w Kościele różniący się od metod stosowanych w społecznościach świeckich [Grocholewski 1985, 492-94].

że nie znajduje się ona na początku kodyfikacji, a dopiero na samym jej końcu, przy okazji drugorzędnej procedury przenoszenia proboszczów, jednak jak zauważa, tę najwyższą zasadę prawa kościelnego postawiono na straży wszystkich przepisów kościelnych [Pieronek 1988, 251].

Odmienne aksjomaty kościelnego i państwowego porządku prawnego, gwarantują Kościołowi autonomię sprawowania swojej jurysdykcji, co zostało zapisane w art. 5 Konkordatu⁹. Wynika to z poszanowania prawa do wolności religijnej. W odniesieniu do sądownictwa kościelnego i państwowego, choć odnosi się to wprost do orzekania w kanonicznych sprawach małżeńskich, w art. 10 Konkordatu została zagwarantowana wyłączność kompetencji władzy kościelnej (ust. 3), a w zakresie skutków cywilnych sądów państwowych (ust. 4)¹⁰. Jednocześnie w ostatnim ustępie tego artykułu przewidziano możliwość współdziałania w zakresie wzajemnego powiadamiania o orzeczeniach. Procedura z tym związana winna być przedmiotem ustaleń Komisji Wspólnej Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencji Episkopatu Polski (por. art. 27 Konkordatu).

Jak jednak konstatuje W. Góralski, zapis ten nie ma charakteru normatywnego, stanowiąc jedynie deklarację woli układających się stron. Tego rodzaju regulacja musiałaby być dokonana na drodze nowej umowy dwustronnej, bądź też uzgodniona między Rządem i Konferencją Biskupów, upoważnioną do tego przez Stolicę Apostolską [Góralski 2008, 145].

Jeszcze innym obszarem, w którym możliwe, a niekiedy wręcz konieczne jest współdziałanie sądownictwa kościelnego i państwowego wymiaru sprawiedliwości, jest prawo karne. Konieczność ta ujawniła się szczególnie w ostatnich latach, przy okazji doniesień o możliwości popełnienia przestępstw przez niektórych duchownych na tle seksualnym wobec osób małoletnich. Delikty te, nie wszakże jako jedyne, mogą być karane zarówno przez władzę kościelną, jak i państwową. Są one w ten sposób zaliczane do przestępstw mieszanych, tzw. *delicta mixti fori*. W praktyce oznacza to,

⁹ Art. 5: „Przestrzegając prawa do wolności religijnej, Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu, bez względu na obrządek, swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego”.

¹⁰ Art. 10 ust. 3: „Orzekanie o ważności małżeństwa kanonicznego, a także w innych sprawach małżeńskich przewidzianych w prawie kanonicznym, należy do wyłącznej kompetencji władzy kościelnej”; ust. 4: „Orzekanie w sprawach małżeńskich w zakresie skutków określonych w prawie polskim należy do wyłącznej kompetencji sądów państwowych”.

że bardzo często prowadzone są równolegle procesy na gruncie kanonicznym i państwowym. Wynika to również z obowiązku doniesienia o możliwości popełnienia niektórych przestępstw, który nakłada polski prawodawca państwowy w art. 240 *Kodeksu karnego*¹¹. Pociąga to za sobą wielorakie skutki, które zostaną poddane analizie w dalszej części opracowania. Po rozpoznaniu sprawy przez sąd świecki, także kościelny wymiar sprawiedliwości ma możliwość, a niekiedy obowiązek nałożenia kanonicznych sankcji karnych [Olechna i Rybińska 2015, 252].

Tak określone kompetencje otwierają pole do współdziałania na gruncie prawa karnego procesowego obu porządków. Rodzą jednocześnie wątpliwości i pytania o obowiązki i prawa jednego forum wobec drugiego. Niektóre z uprawnień i zobowiązań wynikają wprost z norm prawnych. Inne są nieokreślone i wynikają z praktyki procesowej.

Pośrednio wynika to również z analizy art. 1 Konkordatu *in fine*. Układające się strony zobowiązały się do respektowania zasady niezależności i autonomii we współdziałaniu dla dobra wspólnego. Należy jednak zaznaczyć, że nie zobowiązały się do samego współdziałania. Istota współpracy między Kościołem i państwem nie polega na tym, aby obie społeczności sobie służyły i pomagały. Nie mają wobec siebie bezpośrednich obowiązków. Racją współdziałania wspólnoty religijnej i wspólnoty państwowej jest dobro osoby ludzkiej realizowane w granicach kompetencji obu społeczności [Hemperek 1985, 79; Góralski i Pieńdyk 2000, 22].

Jak więc powinno wyglądać współdziałanie Kościoła i Państwa w zakresie prawa procesowego? Aby odpowiedzieć na to pytanie należy sięgnąć do jego motywów. W klasycznym kościelnym prawie publicznym wyróżniano motyw negatywny polegający na zwalczaniu zła moralnego, czyli grzechu (*ratio peccati*) oraz motyw pozytywny, który miał na względzie udzielanie sobie wzajemnej pomocy w osiągnięciu dobra (*ratio boni perficiendi*). Jak zauważa J. Krukowski, w tradycyjnym ujęciu stawiano motywy negatywny. We współczesnym natomiast na pierwszy plan wysuwa się aspekt pozytywny. Nie należy jednak lekceważyć współdziałania w celu zwalczania patologicznych zjawisk życia ludzkiego w wymiarze indywidualnym i społecznym. Ten aspekt uwidoczni się szczególnie na gruncie procesów karnych [Krukowski 1992, 25].

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm. [dalej: k.k.].

Konkludując tę część opracowania, należy postawić pytania: W jakim zakresie możliwe jest współdziałanie Państwa i Kościoła w zakresie prawa procesowego? Kiedy jest ono obowiązkiem, a kiedy jedynie możliwością? Czy po stronie Kościoła istnieje obowiązek udostępniania dokumentacji procesowej? Czy Kościół ma prawo do otrzymywania takiej dokumentacji od organów państwowych? Czym skutkują orzeczenia wydane na jednym forum wobec drugiego? Na tak postawione zagadnienia będziemy szukać odpowiedzi analizując teorię i praktykę współdziałania władzy kościelnej i państwowej na gruncie małżeńskiego prawa procesowego i karnego prawa procesowego aplikowanego w sądownictwie kościelnym.

2. Współdziałanie w zakresie małżeńskiego prawa procesowego

Małżeństwo i rodzina są wartościami chronionymi zarówno przez Kościół, jak i Państwo. W porządku kanonicznym nierozzerwalność stanowi istotny przymiot małżeński (kan. 1056 KPK/83). Również w porządku prawa państwowego związek kobiety i mężczyzny posiada szczególnie wysoką rangę w hierarchii wartości. W Konstytucji RP ustawodawca, umieszczając je wysoko w systematyce ustawy zasadniczej, przyznaje mu „ochronę i opiekę” ze strony państwa (art. 18 Konstytucji RP).

Współdziałanie Państwa polskiego i Kościoła katolickiego w kwestiach małżeńskich zostało wyraźnie zapisane w Konkordacie, którego art. 10 ust. 1 stanowi, że „od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim”, jeśli zostały spełnione warunki, które prawodawca wymienia w pkt. 1-3 tego samego ustępu art. 10. Skutkiem zawarcia i ratyfikowania Konkordatu stały się odpowiednie zapisy w *Kodeksie rodzinno-opiekuńczym*¹².

Orzekaniem w sprawach małżeńskich rządzi jednak zasada autonomii sądownictwa wyznaniowego i sądownictwa państwowego. Każde

¹² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2022 r. poz. 2140 [dalej: k.r.o.], art. 1 § 2: „Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego”.

z nich pozostaje kompetentne w zakresie skutków zawarcia małżeństwa, określonych we właściwych sobie porządkach prawnych (art. 10 ust. 3-4 Konkordatu).

Jest to konsekwencją wzajemnego uznania w art. 1 Konkordatu zasady niezależności i autonomii państwa i Kościoła, a tym samym wzajemnego respektowania odrębnych porządków prawnych: kościelnego i państwowego [Góralski i Adamczewski 1994, 65]. Gwarancje swobodnego wykonywania jurysdykcji i rządzenia się własnym prawem, które państwo, przestrzegając wolności religijnej, zapewnia Kościołowi w art. 25 i 53 Konstytucji RP oraz art. 5 Konkordatu, także skutkują autonomią sądownictwa wyznaniowego [Rapacz 2007, 56].

Istnieje zasadnicza odmiennosc przesłanek kierujących postępowaniem przed sądem kościelnym i sądami państwowymi w sprawach małżeńskich. W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa poszukuje się obiektywnej prawdy o małżeństwie, badając w szczególności okres jego kojarzenia się i moment jego zawarcia. W postępowaniu rozwodowym następuje rozwiązanie ważnie zawartego małżeństwa na skutek całkowitego rozpadu pożycia małżeńskiego¹³.

Stąd też Sąd Najwyższy trafnie ocenił, że zawsze o losie świeckiego związku małżeńskiego orzekają sądy państwowe. Stwierdzono jednocześnie, że orzeczenie sądu kościelnego dotyczące ważności małżeństwa kanonicznego, nie może mieć prejudycjalnego wpływu na orzeczenie sądu państwowego o ważności lub ustaniu świeckiego związku małżeńskiego¹⁴.

Inną kwestią, dotyczącą wprost współdziałania procesowego, na które zwraca się uwagę w tym samym wyroku, jest znaczenie dowodowe, jakie mogą mieć orzeczenia sądów kościelnych w sądowym postępowaniu cywilnym. Istnieje natomiast wątpliwość, czy mają one rangę dokumentów urzędowych, czy też dokumentów prywatnych szczególnego rodzaju [Stanisz 2015, 181].

¹³ Wśród przesłanek rozwodowych prawodawca państwowy wymienia: winę małżonka żądającego rozwodu, dobro małoletniego wspólnego dziecka stron, zasady współżycia społecznego oraz trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Ta ostatnia przesłanka stanowi warunek *sine qua non* orzeczenia rozwodu (art. 56 k.r.o.).

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt. V CKN 1364/00, OSN/IC 2001, nr 9, poz. 126.

W tym miejscu powstają kwestie udostępniania akt spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, które może dokonywać się na wniosek stron lub ich adwokatów, a także na wniosek organów ścigania i sądów państwowych. Z drugiej strony można także pytać o możliwość wnioskowania przez sądy kościelne o wgląd do akt procesów państwowych lub o skorzystanie z drogi rekwizycji.

2.1. Wnioski sądów państwowych

Rozważając pierwszą kwestię, a mianowicie udostępnianie akt kościelnych na wniosek stron lub ich adwokatów, w celu przedłożenia ich w procesie rozwodowym lub w państwowych sądach rodzinnych, należy zauważyć, że zgodnie z praktyką, potwierdzoną przez oficjałów sądowych, nie są to częste sytuacje. Obowiązujące w KPK/83 reguły dotyczące tajności procesu nie pozwalają zresztą na wydawanie akt stronom, ani sądom państwowym, co jest podstawą do odmowy spełnienia tak skierowanej ewentualnej prośby [Brzemia-Bonarek 2007, 47]. Jedynymi dokumentami procesowymi, które mogą otrzymać strony procesowe jest pozew i wyrok. Ustosunkowując się do takich próśb należy także zauważyć, że prawodawca kościelny przewiduje zapoznanie się z aktami w kancelarii sądu. Nie udostępnia stronom dokumentów w inny sposób. Kopię akt można przekazać jedynie wnioskującym o to adwokatom, lecz tylko na użytek toczącego się postępowania kanonicznego (kan. 1598 § 1 KPK/83).

W zdecydowanej większości przypadków osoby zgłaszają się do sądu kościelnego już po uzyskaniu rozwodu cywilnego. Jednym z załączników jest sentencja wyroku sądu okręgowego. Niekiedy załączają także uzasadnienie do orzeczenia, które może okazać się użytecznym materiałem dowodowym w postępowaniu kanonicznym.

Małżeństwo, należące do sfery publicznoprawnej, musi cieszyć się szczególną ochroną, także w odniesieniu do chronienia akt procesowych, w których ujawniają się często informacje i dane o charakterze poufnym, intymnym, czy też dotykające sfery religijnej, która, również z woli ustawodawcy państwowego, cieszy się wolnością. Z tego powodu prawodawca kościelny wyposaża sędziego kościelnego w prawo do decyzji nieujawniania akt nikomu, wtedy gdy może spowodować to poważne niebezpieczeństwo (kan. 1598 § 1 *in fine*).

Częstszym przypadkiem jest wnioskowanie o udostępnienie części akt przez wydziały cywilne sądów rejonowych czy też okręgowych. Rzadziej dotyczy to wydziałów karnych. Najczęściej sąd wnioskuje o udostępnienie opinii biegłego. Zdarza się, że prośba dotyczy informacji o stanie postępowania kanonicznego, toczonego się równoległe ze sprawą rozwodową. Znany jest również przypadek jednego z polskich sądów kościelnych, który otrzymał telefoniczną prośbę od sędziego prowadzącego postępowanie spadkowe, dotyczące stron występujących w procesie o stwierdzenie nieważności, o udostępnienie informacji z akt, które miały być rzekomo użyteczne w prowadzonym przez niego procesie cywilnym. Po uzyskaniu odpowiedzi, w której uznano, że akta nie zawierają żadnych informacji w tym zakresie, odstąpiono od prośby. Podstawą prawną legitymizującą powyższe wnioskowanie sądów powszechnych jest art. 248 *Kodeksu postępowania cywilnego*, w którym prawodawca państwowy przewidział ustawowy obowiązek przedstawienia i złożenia na żądanie sądu wszelkiego rodzaju dokumentów dotyczących okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Obowiązku temu podlega każdy, ktokolwiek jest w posiadaniu takiego dokumentu, chyba że zawiera on informacje niejawne¹⁵. W doktrynie prawa cywilnego przyjmuje się, że obowiązek ten obejmuje również wymóg jego złożenia do akt sądowych. Ocena, czy żądany dokument stanowi dowód faktu istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy należy do sądu, a nie do posiadacza dokumentu [Marszałkowska-Krześ i Gil 2023].

Ocena odmowy wykonania zarządzenia w przedmiocie przedstawienia dokumentu będzie podlegała ocenie sądu na podstawie art. 233 § 2 k.p.c. Trzeba jednak przyznać, że wnioski do sądu kościelnego mają na ogół charakter prośby, której odmowa spełnienia nie spotyka się z konsekwencjami.

¹⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. Nr 43, poz. 296 [dalej: k.p.c.], art. 248: „§ 1. Każdy obowiązany jest przedstawić na zarządzenie sądu w oznaczonym terminie i miejscu dokument znajdujący się w jego posiadaniu i stanowiący dowód faktu istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy, chyba że dokument zawiera informacje niejawne. § 2. Od powyższego obowiązku może uchylić się ten, kto co do okoliczności objętych treścią dokumentu mógłby jako świadek odmówić zeznania albo kto posiada dokument w imieniu osoby trzeciej, która mogłaby z takich samych przyczyn sprzeciwić się przedstawieniu dokumentu. Jednakże i wówczas nie można odmówić przedstawienia dokumentu, gdy jego posiadacz lub osoba trzecia obowiązani są do tego względem chociażby jednej ze stron albo gdy dokument wystawiony jest w interesie strony, która żąda przeprowadzenia dowodu. Strona nie może ponadto odmówić przedstawienia dokumentu, jeżeli szkoda, na którą byłaby przez to narażona, polega na przegraniu procesu”.

Zazwyczaj wystarczająca jest argumentacja powołująca się na konstytucyjną i konkordatową gwarancję autonomii i niezależności Kościoła od państwa, a także na zasadę wolności religijnej wyprowadzoną z Konstytucji RP oraz na tajność kanonicznego procesu małżeńskiego.

Zdarzały się jednak sytuacje, które wymagały interwencji strony kościelnej na szczeblu Komisji Konkordatowej. Zastrzeżenia budziły żądania udostępnienia akt spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa lub ich fragmentów zawierających zeznania świadków czy też opinii biegłych w celu wykorzystania w postępowaniach cywilnych. Strona kościelna uznała takie postępowanie za ingerencję sądów państwowych w wykonywanie władzy jurysdykcyjnej Kościoła¹⁶.

Sędziowie trybunałów kościelnych podlegają przepisom prawa kanonicznego. Na mocy kan. 1455 § 1 KPK/83 są zobowiązani do zachowania tajemnicy urzędowej nie tylko w procesie karnym, ale również spornym, „jeżeli z wyjawienia jakiejś czynności procesowej może wyniknąć szkoda dla stron”. Obowiązek tajemnicy urzędowej jest bardzo rygorystyczny, a jego niezachowanie może skutkować nawet pozbawieniem urzędu (kan. 1457) [Del Amo 2023, 900].

A zatem przepis k.p.c. nie może być interpretowany i aplikowany z pogwałceniem autonomii sądownictwa kościelnego, z czym zgadza się także świecki wymiar sprawiedliwości¹⁷.

2.2. Współpraca z organami śledczymi i sądami karnymi

Rozważania dotyczące współpracy trybunałów kościelnych procedujących w sprawach małżeńskich z organami prowadzącymi państwowe postępowania karne i z sądami powszechnymi ograniczymy w tym miejscu jedynie do refleksji nad przypadkami, w których w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa ujawni się informacja o przestępstwie *de sexto* wobec małoletniego. W dalszej części zagadnieniom tym, nie związanym

¹⁶ Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Europy Zachodniej i Północnej, *Notatka informacyjna ze spotkania Rządowej i Kościelnej Komisji Konkordatowych*, Warszawa 17 listopada 2009 r. (sporządzona 18 listopada 2009 r.), cyt. za: Stanisz 2015, 182.

¹⁷ Takie tezy zawarto w opinii sporządzonej przez Departament Sądów, Organizacji i Analiz Wymiaru Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 2014 r. (DSO-I-070-149/14), cyt. za: Stanisz 2015, 182.

bezpośrednio z procesami o stwierdzenie nieważności, zostanie poświęcone więcej uwagi.

Zgodnie z nowelizacją k.k., dokonaną w 2017 r., istnieje obowiązek denuncjacji do organów ścigania o niektórych przestępstwach, w tym dokonanych na tle seksualnym przeciw osobie poniżej 15. roku życia bądź wykonywując bezradność lub niepoczytalność ofiary¹⁸.

Omawiając konieczność wypełnienia nałożonego przez państwo obowiązku, któremu podlega również ten, kto w kanonicznym procesie powziął informację o możliwości popełnienia przestępstwa, o których w art. 240

¹⁸ Art. 240 § 1 k.k.: „Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, art. 118a, art. 120-124, art. 127, art. 128, art. 130, art. 134, art. 140, art. 148, art. 156, art. 163, art. 166, art. 189, art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, art. 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3; § 2. Nie popełnia przestępstwa określonego w § 1, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony w § 1 organ wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym; nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w § 1; § 2a. Nie podlega karze pokrzywdzony czynem wymienionym w § 1, który zaniechał zawiadomienia o tym czynie; § 3. Nie podlega karze, kto zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższymi”. W odniesieniu do przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności dotyczy to: zgwałcenia (wspólnie z inną osobą lub wobec małoletniego poniżej 15 lat lub wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry), również ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 3-4 k.k.); wykorzystania seksualnego bezradności, niepoczytalności (art. 198 k.k.); seksualnego wykorzystania małoletniego (pedofilia i pedopornografia) (art. 200 k.k.). Także duchowny posiadający wiarygodną informację na temat możliwości popełnienia takiego przestępstwa, która nie objęta jest tajemnicą spowiedzi, ma obowiązek powiadomienia o tym organów ścigania. W przypadku, gdy sprawcą przestępstwa jest osoba duchowna, członek instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego lub moderator międzynarodowego stowarzyszenia wiernych zaaprobowanych lub erygowanych przez Stolicę Apostolską, zgodnie z art. 3 motu proprio Papieża Franciszka *Vos estis lux mundi*, który po trzyletnim obowiązywaniu *ad experimentum*, został na nowo promulgowany i obowiązuje od dnia 30 kwietnia 2023 r., istnieje obowiązek powiadomienia również właściwego przełożonego kościelnego. Zob. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Vos estis lux mundi* (07.05.2019), AAS 111 (2019), s. 823-32; tekst polski w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, i M. Dalgiewicz, Apostolicum, Ząbki 2020, s. 46-56 [dalej: VELM].

k.k., należy zwrócić uwagę na dwie kwestie szczegółowe, jakimi są moment powzięcia informacji oraz jej wiarygodność.

W odniesieniu do pierwszej kwestii, trzeba wyróżnić cztery możliwości: wiadomość powziętą w trakcie rozmowy mającej charakter badania przedprocesowego, informację zawartą w skardze powodowej, wiadomość pojawiającą się w czasie zeznań oraz informację ujawnioną w czasie badania prowadzonego przez biegłego. W pierwszym przypadku należy dążyć do uwiarygodnienia podanej informacji. Również gdy z treści skargi powodowej wynika fakt popełnienia przestępstwa objętego obowiązkiem denuncjacji, przed jego zgłoszeniem należałoby wezwać autora pozwu na rozmowę, mającą charakter badania przedprocesowego, w celu uprawdopodobnienia zawartych w treści pozwu informacji, a także poinformowania go o obowiązku zgłoszenia do państwowych organów ścigania. Należy się także upewnić, czy sprawa nie była już przedmiotem zgłoszenia. Jeśli natomiast okaże się, że nie dokonano dotychczas obowiązkowej denuncjacji, warto podjąć próbę przekonania autora pozwu do zadośćuczynienia temu zobowiązaniu, pamiętając jednakże, że jeśli to on sam jest pokrzywdzony czynem przestępczym, w przypadku zaniechania zawiadomienia, nie podlega on karze (art. 240 § 2a k.k.). Próba ta może jednak okazać się bezskuteczna [Wieczorek 2021, 221-22]. Wówczas obowiązek spoczywa na oficjale sądu, który przyjmuje skargę do przewodu. Należy pamiętać, że sytuacja ma miejsce jeszcze przed związaniem sporu, stąd tak ważna jest wstępna weryfikacja wiadomości o przestępstwie [Brzemia-Bonarek 2021, 247].

Informacja uzyskana w czasie zeznań stron czy też świadków składanych pod przysięgą posiada większy walor prawdopodobieństwa i wiarygodności, choć i tutaj sędzia nie jest wolny od obowiązków, o których wspomniano wyżej, w przypadku informacji zawartej w treści pozwu.

Ujawnienie się informacji o szeroko pojętym molestowaniu seksualnym w czasie konsultacji z biegłym, także gdy jest on lekarzem, nie korzysta ze zwolnienia od obowiązku doniesienia o przestępstwie, gdyż zapis art. 240 § 1 k.k. wyłącza obowiązek zachowania tajemnicy wynikającej z ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry¹⁹. Ponadto wykonuje on swoje obowiązki jako biegły z nominacji sędziego kościelnego (kan. 1575 KPK/83).

¹⁹ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 2011 r., Nr 277, poz. 1634 z późn. zm., art. 40 ust. 2 pkt 1.

Z informacji udzielonych przez oficjałów wynika, że w nielicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa ujawniają się informacje o przestępstwach seksualnych.

W sytuacjach, gdy przestępstwo to nie zostało wcześniej zgłoszone zawsze zawiadamiana o możliwości przestępstwa jest prokuratura. Strona jest o tym informowana. Praktyką badanych sądów jest przesyłanie wraz z zawiadomieniem uwierzytelnionego wyciągu z akt zawierającego skargę powodową lub fragmenty zeznań dotyczące powziętej informacji. Prokuratura nie kwestionuje tego sposobu zawiadomienia i nie żąda całości akt sprawy. O ile sąd cywilny zwraca się z prośbą o udostępnienie akt, o tyle organy śledcze i sądy karne mogą nakazać wydanie stosownych dokumentów. Dużo częściej będzie to miało jednak miejsce w przypadkach kanonicznych procesów karnych, stąd zagadnienie to zostanie omówione w dalszej części.

2.3. Wnioski sądów kościelnych

Z reguły nie zdarza się, by sądy kościelne przy procedowaniu w sprawach małżeńskich zwracały się o akta do organów śledczych czy też sądów powszechnych. Zazwyczaj, jak wspomniano wyżej, strony same dostarczają wyroki rozwodowe, wydane przez sądy okręgowe, które gdy zawierają uzasadnienie odnoszące się do okresu przedmałżeńskiego, czy też ukazują przyczyny niezdolności do tworzenia wspólnoty małżeńskiej, mogą okazać się pomocne w dowodzeniu kanonicznej niezdolności konsensualnej. Niekiedy ważną przesłanką jest orzeczenie o winie za rozpad małżeństwa.

Podstawą do wnioskowania o pomoc państwa w prowadzeniu czynności procesowych w postępowaniu kanonicznym jest interes prawny, jaki wynika nie tylko z prawa polskiego, ale także z prawa kanonicznego. Przełomowym w tej kwestii był wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 2015 r. wydany w sprawie odmowy udzielenia stronie procesu kościelnego informacji ze zbioru PESEL²⁰.

Obowiązkiem strony powodowej jest bowiem podanie adresu zamieszkania strony pozwanej, aby sąd kościelny mógł zgodnie z wymogami prawa poinformować stronę pozwaną o toczącym się procesie. W wyjątkowych sytuacjach, pomimo podjętych starań, strona powodowa może nie

²⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 maja 2015 r., sygn. akt. II OSK 2416/13, Lex nr 1798118.

być w stanie ustalić miejsca pobytu strony pozwanej. W takim przypadku, aby wykazać przed sądem, że strona powodowa dołożyła należytych starań w celu ustalenia adresu zamieszkania strony pozwanej, należy zwrócić się do organów gminy z wnioskiem o udostępnienie danych dotyczących miejsca pobytu strony pozwanej.

W omawianej sprawie taki wniosek należało, zgodnie z ówczesnym stanem prawnym, złożyć do Ministra Spraw Wewnętrznych. Ten jednak odmówił udzielenia informacji uznając, że powód nie wykazał interesu prawnego wymaganego przez ustawę *o ewidencji ludności i dowodach osobistych* (stan prawny na 2012 r.)²¹. Zdaniem ministra takiego interesu nie stwarza, w odróżnieniu od postępowań przed sądami państwowymi, proces w sądzie metropolitalnym. Sąd kościelny nie jest instytucją państwową, lecz społeczności wyznaniowej. Taką argumentację podzielił Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, uznając, że sąd metropolitalny nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości i nie jest organem władzy sądowniczej, lecz orzeka na podstawie prawa kanonicznego, stąd nie można wyprowadzać interesu prawnego opartego na powszechnie obowiązującej normie prawnej [Fray 2015].

Innego zdania był Naczelny Sąd Administracyjny, który uchylił wcześniejsze orzeczenie, a tym samym decyzję ministra. Uznał, że zgodnie z art. 10 ust. 2 Konstytucji RP władzę sądowniczą sprawują sądy i trybunały. Sąd kościelny nie należy zatem do wymiaru sprawiedliwości, ale sprawuje władzę sądowniczą²².

Zasadniczy argument wywiedziono z art. 25 ust. 4 Konstytucji RP, w którym przewidziano określenie stosunków między Państwem a Kościołem katolickim w drodze umowy międzynarodowej. Na tej podstawie przepisy Konkordatu, z chwilą jego ratyfikowania „[...] stały się częścią porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej [...]”. Możliwość prawna, przewidziana w art. 10 ust. 3, podjęcia obrony przed władzą kościelną w sprawach małżeństwa kanonicznego jest podstawą przyznania interesu prawnego. Jeżeli prawo powszechnie obowiązujące (Konkordat) daje podstawy do obrony przed władzą kościelną w sprawach małżeńskich wypełnia to przesłankę

²¹ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r. *o ewidencji ludności i dowodach osobistych*, Dz. U. Nr 14, poz. 85, art. 44h ust. 2.

²² Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 maja 2015 r., sygn. akt. II OSK 2416/13, Lex nr 1798118.

interesu prawnego mającego w tym prawie oparcie. To, że w zakresie przedmiotowym przyjęta jest kompetencja władzy kościelnej nie pozbawia walurowalności interesu prawnego. Podjęcie obrony przed Sądem Metropolitalnym [...], a nie przed polskimi organami wymiaru sprawiedliwości nie ma znaczenia prawnego dla wyprowadzenia interesu prawnego. To, że orzeczenie sądu kościelnego o ważności bądź o ustaniu małżeństwa kanonicznego nie ma mocy dla ważności świeckiego związku małżeńskiego, nie stanowi ograniczenia w wyprowadzenia interesu prawnego w udostępnieniu danych PESEL, skoro na podstawie umowy międzynarodowej w zakresie prawa do obrony taki interes prawny przysługuje²³.

Przywołane orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego w pewien sposób zrewolucjonizowało postrzeganie kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Bardzo wyraźnie zostało wysłowione to, co kanoniści twierdzili od dawna. Także w procesie kanonicznym strona posiada interes prawny. Miejsce podjęcia obrony jest prawnie obojętne. Nie jest ważne czy jest to świecki wymiar sprawiedliwości, czy też trybunał kościelny. Właściwość tego drugiego dla dochodzenia sprawiedliwości ma bowiem swoje oparcie w ratyfikowanej umowie międzynarodowej [Niemczyci 2020, 147-57]²⁴.

Droga rekwizycji znana jest zarówno w państwowym, jak i kanonicznym porządku prawnym. Skorzystanie z pomocy prawnej, jak wykazano powyżej, nie jest możliwa z wniosku sądu państwowego do kościelnego. Czy zatem o taką pomoc do sądu państwowego, celem przesłuchania strony lub świadka²⁵ albo dostępu np. do dokumentacji medycznej, będącej w posiadaniu sądu państwowego mógłby zwrócić się sąd kościelny²⁶?

Dopuszczalność takiej pomocy może znaleźć swoją podstawę prawnokanoniczną w kan. 1530, 1452 i 1608 KPK/83, które nakładają na sędziego obowiązek poszukiwania prawdy o sądzonym małżeństwie i wykazanie

²³ Tamże.

²⁴ Temat „interesu prawnego” został dość szeroko opisany w literaturze prawniczej zob. Duda 2008.

²⁵ Takie przesłuchanie nie miałyby walurowalności dowodu w rozumieniu kan. 1547 KPK/83, gdyż zeznanie powinny być odebrane pod przewodnictwem sędziego, ale mogłyby stanowić dowód, zaliczony do „jakiegokolwiek rodzaju”, o którym mowa w kan. 1527 § 1 KPK/83.

²⁶ Takie zagadnienie pojawiło się na posiedzeniach Kościelnej Komisji Konkordatowej i Rządowej Komisji Konkordatowej w latach 2003-2005, a nawet stanowiło przedmiot interpelacji poselskiej [Brzemia-Bonarek 2007, 49].

uwarunkowanej prawnie aktywności w postępowaniu dowodowym [Świto 2012, 154]. Możliwość tego rodzaju rekwizycji znajduje swoje oparcie także w art. 44 § 3 ustawy *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, który jednoznacznie zobowiązuje sądy powszechne do wykonania czynności dowodowych, zleconych mu przez inne organy orzekające, a do takich należy sąd kościelny²⁷. W świetle obowiązujących przepisów państwowych i kanonicznych, rekwizycja taka, jakkolwiek ma charakter ekstraordynaryjny, jest dopuszczalna i nie narusza porządku prawnego żadnego z partnerów, ani też zasady autonomii i niezależności.

2.4. Kwestia wzajemnych powiadomień i uznania skutków orzeczeń

Wzmiankowana wyżej kwestia wzajemnych powiadomień o orzeczeniach sądów powszechnych i sądów kościelnych w sprawach małżeńskich nie doczekała się jak dotąd uregulowania, na co pozwala ust. 5 art. 10 Konkordatu.

Takie doprecyzowanie byłoby przykładem współdziałania uzgodnionego, które podejmują kompetentni przedstawiciele obu stron, a które może przyjąć formę umowy prawnej. Jak zauważa J. Krukowski, tego rodzaju współdziałanie mogłoby obejmować nie tylko powiadomienia o orzeczeniach, ale również wymianę dokumentów pomiędzy sądem cywilnym i kościelnym. Przekazywanie informacji urzędowych, zdaniem kanonisty, mogłoby być pożyteczne w postępowaniu procesowym. Jednocześnie normy w tej delikatnej materii powinny respektować prawo każdego z małżonków do ochrony prywatności. Zasady te stanowiłyby uszczegółowienie poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa, każdego w swoim zakresie [Krukowski 2000, 315-16].

²⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, Dz. U. Nr 98, poz. 1070, art. 44 § 3: „Sądy są obowiązane wykonywać czynności dowodowe, w zakresie przewidzianym w przepisach o postępowaniu cywilnym, na wniosek organów orzekających w przypadkach innych niż wymienione w § 1 i 2, jeżeli wniosek został skierowany przez Ministra Sprawiedliwości”. Wniosek o udzielenie pomocy sądowej kierowany do sądu rejonowego, w którego obszarze właściwości dana czynność miałaby być dokonana, powinna być kierowana za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości, który może podjąć decyzję o jego wykonaniu. Dokumenty medyczne mogłyby być przekazane sądowi kościelnemu nie w formie udostępnienia *ad oculos*, lecz w postaci relacji o ich zawartości, sporządzonej przez sąd powszechny [Świto 2012, 161-62].

Umowy międzynarodowe takich państw jak Hiszpania, Włochy, Malta, Chorwacja, Litwa, Słowacja, Portugalia, zawierają rozwiązania idące dużo dalej, gdyż przewidują także uznanie skutków cywilnych wyroków sądów kościelnych w sprawach małżeńskich, choć może to odbywać się w sposób automatyczny, kontrolowany bądź zależny²⁸.

Chociaż na dzisiaj pozostaje nieuregulowana nawet kwestia wzajemnych powiadomień o orzeczeniach, należy w tym kontekście postawić pytanie: Czy byłoby możliwe i pożyteczne przyjęcie w Polsce systemu uznawania przez państwo cywilnych skutków wyroków kościelnych?

Wydaje się, że można zgodzić się z poglądem, wyrażonym przez niektórych kanonistów, którzy uważają, że nie ma argumentów, które byłyby temu przeciwne [Majer 2007, 414-22]. Tym bardziej, że chodzi o współdziałanie na rzecz dobra tych samych osób, które zawierają małżeństwo w formie wyznaniowej ze skutkami cywilnymi. Rzecz jasna, takie uznanie odnosiłoby się jedynie do nieważności małżeństwa jako takiego. Zatem, jak zauważa A. Bartczak, skutki uznania mogłyby być wywołane jedynie w kontekście rozwodu. Takie kwestie jak sprawy majątkowe, alimentacyjne czy kuratela winny pozostać w kompetencji sądów państwowych. Oprócz uwzględnienia różnic wynikających z dwóch porządków prawnych (przeszkody, wady zgody, formy małżeństwa), należałoby sprawdzić czy w przypadku kościelnego uznania małżeństwa za nieważne zachodzą również przesłanki dopuszczające rozwód. Poza tym ważne byłoby ustalenie przesłanek samego uznania.

²⁸ W Hiszpanii w odpowiednich ustawach, rozporządzeniach i dekretach uregulowana została procedura uznawania na forum państwowym kościelnych wyroków *pro nullitate matrimonii* oraz dyspens papieskich od małżeństwa zawartego a niedopełnionego. W orzecznictwie sądów hiszpańskich rozróżnia się ich „uznanie” (*el reconocimiento*) i wykonanie (*la ejecución*). Pierwsze dotyczy „recepji” orzeczeń kościelnych w hiszpańskim obrocie prawnym. Wykonanie orzeczenia sądu hiszpańskiego dokonuje się poprzez adnotację o rozwiązaniu małżeństwa w aktach stanu cywilnego [Białobrzeski 2017, 175]. We Włoszech przewidziano postępowanie delibacyjne, odbywające się przed właściwym sądem apelacyjnym, w którym wykonalne kościelne orzeczenie o nieważności małżeństwa zawartego w formie konkordatowej, poddawane jest kontroli (formalnej i materialnej) w zakresie kompetencji sędziego kościelnego, gwarancji prawa do obrony i udziału stron w procesie. Nie może zostać uznane na gruncie prawa włoskiego orzeczenie kościelne sprzeczne z wyrokiem sądu państwowego lub gdy sprawa mająca ten sam przedmiot i strony toczy się przed sądem włoskim, a także wyrok, który byłby sprzeczny z włoskim porządkiem prawnym [Bednarski 2013, 43-63]. Na temat rozwiązań w innych wymienionych państwach zob. Andrzejewski 2021, 147-66; Majer 2007, 414-31; Cadelo 2005, 99-188.

Czy miałyby one być odmienne czy też zbieżne z wymaganymi przy zawieraniu małżeństwa (zgodne oświadczenie woli stron co do możliwości uznania, wpis do aktów stanu cywilnego) [Bartczak 2014, 28-38]?

Odmiennego zdania jest W. Góralski, który uważa, że „oddzielenie od siebie dwóch odrębnych porządków prawnych wydaje się rozwiązaniem optymalnym, gdyż istniejące istotne różnice między nimi sprawiają, że wzajemne uznanie zapadłych orzeczeń w sprawach małżeńskich byłoby niemożliwe” [Góralski 1994, 141].

W obecnym stanie prawnym, orzeczenia kościelne mają skuteczność jedynie w porządku kościelnym, natomiast małżeństwa cywilne, powstałe w skutek zawarcia małżeństwa konkordatowego, strony mogą zaskarżyć do sądu cywilnego w celu unieważnienia lub uzyskania rozwodu, zgodnie z przepisami prawa polskiego [Krukowski 1999, 130-31].

W praktyce oznacza to, że orzeczenia kościelne wydawane na drodze sądowej lub administracyjnej (wyrok stwierdzający nieważność, papieska dyspensa *super rato*, separacja kanoniczna, stwierdzenie domniemanej śmierci współmałżonka), będą mogły zapadać niezależnie od „statusu” cywilnego związków, wobec których są one wydawane. Podobnie wyrok sądu cywilnego, orzekający rozwód unieważniający małżeństwo cywilne zawarte w trybie art. 10 ust. 1 Konkordatu, nie rodzi żadnych skutków w porządku kościelnym [Góralski i Pieńdyk 2000, 69].

3. Współdziałanie Kościoła i Państwa w zakresie procesowego prawa karnego²⁹

Wraz ze wzrostem w ostatnich kilkunastu latach procesów kanonicznych, prowadzonych głównie na drodze administracyjnej, których materia dotyczy przestępstw niektórych duchownych na tle seksualnym wobec małoletnich, szczególnie aktualna stała się kwestia współdziałania kościelnego i państwowego sądownictwa.

W promulgowanym na nowo 25 marca 2023 r. VELM, które obowiązuje już nie *ad experimentum*, ale bezterminowo, papież Franciszek przypomina,

²⁹ W tej części niektóre fragmenty zostały zaczerpnięte z wcześniejszego opracowania Autora, które zostało złożone do druku w marcu 2022 r. i wciąż oczekuje na publikację. Istnieje jednak zapis audiowizualny wystąpienia, które stało się podstawą do opracowania go w formie artykułu: Kamiński 2021.

że kościelne przepisy dotyczące kanonicznego dochodzenia wstępnego, którego przeprowadzenie jest obowiązkiem ordynariusza, ilekroć uzna to za zasadne po uprawdopodobnieniu się wiadomości o przestępstwie kanonicznym, należy stosować bez uszczerbku dla praw i obowiązków ustanowionych gdziekolwiek w ustawodawstwie państwowym, w szczególności dotyczących ewentualnych obowiązków zawiadomienia właściwych władz cywilnych (VELM 20).

3.1. Obowiązek denuncjacji

Obowiązkiem wynikającym z powzięcia prawdopodobnej informacji o przestępstwie, które jest nie tylko deliktem kanonicznym, ale i czynem karalnym na gruncie prawa państwowego jest obowiązek powiadomienia organów ścigania o możliwości popełnienia przestępstwa. W świetle polskiego prawodawstwa będzie to w szczególności dotyczyło karalnego niezawiadomienia o niektórych przestępstwach, w tym także na tle seksualnym wobec małoletnich, co wynika z analizowanego wyżej art. 240 k.k.

W tę zachętę do współpracy z organami ścigania oraz państwowym wymiarem sprawiedliwości, wpisuje się instrukcja papieża Franciszka *O poufności procedur prawnych* z 6 grudnia 2019 r.³⁰, wyłączająca w niektórych przypadkach sekret papieski. Zgodnie z reskryptem Franciszka, tajemnica papieska nie dotyczy więcej zgłoszeń, procesów i decyzji odnoszących się do przestępstw pedofilskich (SR 1), o czym postanowiono także w normach materialnych *de delictis riservatis*³¹.

Dotyczy to również współpracy z prowadzącymi państwowe procesy karne. Papież postanawia także, że „tajemnica urzędowa nie stoi na przeszkodzie w wypełnieniu zobowiązań wynikających z ustaw państwowych ustanowionych dla każdego miejsca, włącznie z ewentualnym zobowiązaniem

³⁰ Segreteria di Stato, Rescritto del Santo Padre Francesco con cui si promulga l’Istruzione *Sulla riservatezza delle cause* (17.12.2019) [dalej: SR], https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2019/documents/rc-seg-st-20191206_rescriptum_it.html [dostęp: 20.04.2023]; Segreteria di Stato, Rescriptum ex audientia. *Instructio Secreta Continere. De secreto pontificio* (04.02.1974), AAS 64 (1974), nr 2, s. 89-92.

³¹ Congregazione per la Dottrina della Fede, *Norme sui delitti riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede* (11.10.2021) [dalej: *Normy*], https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati_cfaith_pl.html [dostęp: 21.04.2023], art. 28 § 1.

do powiadomienia, jak również w spełnieniu podlegających wykonaniu żądań sądowych władz państwowych” (SR 4).

Jednocześnie należy pamiętać, że nie oznacza to zniesienia jakiejkolwiek tajemnicy. W instrukcji przypomniano, że „informacje mają być wykorzystywane w taki sposób, aby zagwarantować ich bezpieczeństwo, integralność i poufność zgodnie z kanonami 471 nr 2 KPK i 244 § 2 nr 2 KKKW, w celu ochrony dobrego imienia, wizerunku i prywatności wszystkich osób objętych postępowaniem” (SR 3). Także wydane przez ówczesną Kongregację Nauki Wiary *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich* przypomina, że „tajemnica urzędowa” obowiązuje już od momentu zgłoszenia przestępstwa władzy kościelnej³². Należy jednak podnieść, że na gruncie polskim powinno się to odbywać z poszanowaniem konstytucyjnej zasady autonomii i niezależności państwa i Kościoła oraz odpowiednio stosowanej konkordatowej zasady o autonomii sądownictwa państwowego i kościelnego.

Autorzy *Vademecum* przypominają ponadto, że także wówczas „[...] jeżeli nie ma wyraźnego obowiązku prawnego, władza kościelna powinna zawiadomić właściwe władze państwowe o każdym przypadku, w którym uzna to za niezbędne dla ochrony osoby pokrzywdzonej lub innych osób małoletnich przed ryzykiem narażenia na kolejne przestępstwa (art. 17).

3.1.1. Specyfika polska

Uwzględniając kontekst omawianego zagadnienia, jakim jest polski Konkordat, konieczne jest zwrócenie uwagi na źródło prawa partykularnego, jakim jest dokument wydany w 2014 r. i dwukrotnie nowelizowany przez Konferencję Episkopatu Polski, który mimo mylącej nazwy, jest niewątpliwie ustawą kościelną. Chodzi mianowicie o *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny*

³² Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich* (wersja 2.0) (05.06.2022) [dalej: *Vademecum*], https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html [dostęp: 21.04.2023], art. 30.

*przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*³³.

Od czasu promulgacji *Wytyczne* były dwukrotnie nowelizowane, a zmiany te dotyczyły interesującej nas kwestii współdziałania z państwem. Pierwsza z nich związana była ze wspomnianą kilkakrotnie nowelizacją art. 240 k.k., dokonaną w 2017 r.³⁴, druga natomiast została wprowadzona w 2019 r. w związku z obowiązkami w kwestii przyjmowania zgłoszeń, nałożonymi przez papieża Franciszka w pierwszej wersji VELM.

Nowelizacja z 2017 r. *włączyła normę prawa państwowego do prawa kanonicznego. Wzmocniony zatem został obowiązek denuncjacji wobec organów ścigania przestępstw o charakterze seksualnym wobec małoletnich*³⁵, stając się niezależnie od prawa polskiego, także obowiązkiem prawnokanonicznym.

Prawodawca kościelny, nakazując przełożonemu kościelnemu zgłoszenie za pośrednictwem pełnomocnika właściwemu organowi powołanemu do ścigania przestępstw, znacznie poszerzył katalog obowiązkowych danych, które należy podać w pisemnym zgłoszeniu. Są to dane domniemanego sprawcy, ogólny opis czynu zabronionego, imię i nazwisko domniemanego pokrzywdzonego, dane osoby, od której uzyskano informacje (art. 1a ust. 2

³³ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia* (07-08.04.2014), https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2020/07/Wytyczne_nowelizacja_2019.pdf [dostęp: 21.04.23], (dalej: *Wytyczne*). Opracowane przez polską Konferencję Biskupów normy, zostały uchwalone zgodnie z poleceniem wyrażonym w „Okólniku” Kongregacji Nauki Wiary z 3 maja 2011 r. Dykasterium to wskazało biskupom na konieczność opracowania stosownych norm, które powinny także uwzględniać prawo obowiązujące w danym kraju i uzyskać *recognitio* Stolicy Apostolskiej. Congregazione per la Dottrina della Fede, *Lettera circolare per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (03.05.2011), „Enchiridion Vaticanum” 27 (2011), s. 256-63; Congregazione per la Dottrina della Fede, *Lettera del Cardinale William Levada per la presentazione della circolare alle Conferenze Episcopali sulle linee guida per i casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (03.05.2011), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20110503_levada-abuso-minori_it.html [dostęp: 21.04.2021].

³⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Uchwała nr 5/376 z dnia 6 czerwca 2017 r.*, https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2017/07/KEP_wytyczne_z_aneksami.NOWELIZACJA.2017-1.pdf [dostęp: 21.04.2023].

³⁵ *Wytyczne* we Wstępie do Aneksu 2 używają błędnego, z punktu widzenia języka kanonicznego, określenia „osoba niepełnoletnia poniżej osiemnastego roku życia”.

Wytycznych). Prawo polskie, w świetle doktryny prawniczej i orzecznictwa obowiązkiem denuncjacji zawartym w art. 240 k.k., obejmuje wyłącznie fakt zgłoszenia, które może być nawet anonimowe [Dudka 2005, 55-62] oraz wskazanie przez zgłaszającego na środki dowodowe, które uprawdopodobniają jego twierdzenie [Zalewski 2013].

Niestety, w przeciwieństwie do ustawodawcy polskiego, prawodawca kościelny nie obwarował zaniechanie tego obowiązku sankcją karną. Innym poważnym uchybieniem jest, wynikające z lektury *Wytycznych*, objęcie prawnokarnym obowiązkiem denuncjacji jedynie wiadomości uzyskanych po wejściu w życie ustawy. Taki pogląd prawodawcy kościelnego należałoby uznać za błędny, chociażby w świetle wykładni gramatycznej, właściwej dla tekstu prawa karnego materialnego. Ustawodawca państwowy użył bowiem w art. 240 k.k. zwrotu „kto, mając wiarygodną wiadomość”, wskazując przez czasownik niedokonany na czynność trwającą. Jego brzmienie, a co za tym idzie, także interpretacja jest zatem różna od używanych w innych aktach normatywnych określeń: „kto dowiedział się” (art. 304 *Kodeksu postępowania karnego*³⁶) czy „kto powziął wiadomość” (art. 910 § 4 *Kodeksu cywilnego*³⁷) [Kroczek 2017a, 91-107].

Jak zauważa P. Kroczek, samo rozwiązanie polegające na włączeniu normy polskiego prawa do prawa kanonicznego należy ocenić bardzo wysoko. Obowiązek denuncjacji ma w ten sposób dwa źródła normatywne, co zwiększa prawdopodobieństwo jego realizacji, czyli zachowania oczekiwanego przez ustawodawcę polskiego, a także naśladującego go prawodawcę kościelnego [tamże, 96]. Treścią zawiadomienia kierowanego do państwowych organów ścigania nie mogą być wiadomości pozyskane w sakramencie spowiedzi. Analogicznie *Wytyczne* traktują wiedzę uzyskaną w ramach kierownictwa duchowego (art. 17 *Wytycznych*).

3.2. Udostępnianie dokumentów organom państwowym

Współdziałanie w zakresie prawa procesowego obejmuje także wzajemne przekazywanie dokumentów i akt dochodzeń kanonicznych oraz procedur prokuratorskich i procesów sądowych.

³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego*, Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm. [dalej: k.p.k.].

³⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*, Dz. U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm. [dalej: k.c.].

Powszechną praktyką polskiej prokuratury prowadzącej czynności sprawdzające w wyniku zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa, której dokonuje podmiot kościelny, jest zwrócenie się o udostępnienie akt dochodzenia wstępnego. W wezwaniu przywołana jest podstawa prawna z k.p.k. Są to regulacje, w myśl których osoby prawne i fizyczne są zobowiązane do udzielenia pomocy na wezwanie organów prowadzących postępowanie karne, jeżeli bez tej pomocy przeprowadzenie „czynności procesowej” jest niemożliwe albo znacznie utrudnione (art. 15 § 3 k.p.k.)³⁸.

Dyskusyjnym pozostaje fakt, czy czynności sprawdzające prokuratury, bądź czynności przygotowawcze w celu wszczęcia ewentualnego procesu karnego są *stricto* czynnościami procesowymi w rozumieniu k.p.k., gdyż z takimi mamy do czynienia po jego formalnym wszczęciu. Jednak komentatorzy zwracają uwagę, że obowiązek udzielania pomocy organom prowadzącym postępowanie karne istnieje zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Organ procesowy może o nią wystąpić, gdy samodzielne przeprowadzenie czynności procesowej jest niemożliwe albo znacznie utrudnione. Celem pomocy nie jest zastąpienie czynności procesowej czynnością procesową wykonywaną w drodze udzielanej pomocy, lecz jedynie uzyskanie pomocy w celu jej przeprowadzenia. Prośba o udzielenie pomocy może przybrać formę ustną lub pisemną [Kaczorkiewicz 2009, 8-9].

Chociaż udzielenie pomocy jest obowiązkiem, to jednocześnie w wezwaniu od prokuratury w przypadku przestępstw seksualnych duchownych wobec małoletnich, kierowana jest prośba o przesłanie akt wstępnego dochodzenia kanonicznego lub ich części. Ustawowy obowiązek ma jednak swoje

³⁸ Art. 15 § 3: „Osoby prawne lub jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej inne niż określone w § 2, a także osoby fizyczne są obowiązane do udzielenia pomocy na wezwanie organów prowadzących postępowanie karne w zakresie i w terminie przez nie wyznaczonym, jeżeli bez tej pomocy przeprowadzenie czynności procesowej jest niemożliwe albo znacznie utrudnione”. Innym przepisem, który przywołuje prokuratura otrzymująca zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa żądając, poprzez wydanie dokumentów, uzupełnienia w wyznaczonym terminie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub dokonania sprawdzenia faktów w tym zakresie jest art. 307 § 1 k.p.k.: „Jeżeli zachodzi potrzeba, można zażądać uzupełnienia w wyznaczonym terminie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub dokonać sprawdzenia faktów w tym zakresie. W tym wypadku postanowienie o wszczęciu śledztwa albo o odmowie wszczęcia należy wydać najpóźniej w terminie 30 dni od otrzymania zawiadomienia”.

granice. Wyznaczają je inne przepisy prawa, których organ nie może narużyć [Jezusek 2016, 44-48]. W tym miejscu zasadne jest pytanie czy dotyczy to również przepisów prawa kanonicznego? Na podstawie wcześniejszych rozważań, z których wynika, że Konkordat wchodzi w skład polskiego systemu prawnego, należy udzielić pozytywnej odpowiedzi. Obowiązek udzielenia pomocy na wezwanie organów prowadzących postępowanie karne nie może bowiem prowadzić do naruszenia dóbr prawnych podmiotu wezwanego, w tym przypadku kościelnej osoby prawnej [Sakowicz 2023].

Z perspektywy prawa świeckiego przepisy k.p.k. jako podstawa prawna działania organów kierujących wezwaniem do udostępnienia akt są zasadne, jednak kontrargumentacja, którą może wysunąć strona kościelna, opiera się na poszanowaniu konstytucyjnej i konkordatowej autonomii i niezależności Kościoła, a co za tym idzie autonomii kanonicznego porządku prawnego, a także zasadzie ochrony wolności religijnej wysłowionej w Konstytucji RP.

Warto przy tej okazji przywołać postanowienie Sądu Rejonowego w Łodzi-Śródmieściu z 2017 r., uchylające postanowienie prokuratorskie o wydanie dokumentów związanych z postępowaniem prowadzonym w Archidiecezji Łódzkiej, w sprawie duchownego oskarżonego o czyny pedofilskie³⁹.

Na skutek postanowienia prokuratora, funkcjonariusze policji wkroczyli do kurii diecezjalnej zatrzymując kserokopie kanonicznego dochodzenia wstępnego. W tej sprawie kanclerz kurii złożył przez profesjonalnego pełnomocnika zażalenie, skarżąc się na zatrzymanie dokumentów stanowiących wewnętrzną dokumentację Kościoła. Sąd uchylił zaskarżone postanowienie prokuratora. W uzasadnieniu wskazał, że wydanie całości akt wewnętrznego postępowania kanonicznego jest nadmierną ingerencją w wewnętrzną sprawę Kościoła. W przedmiotowej sprawie władze Kościoła zrealizowały swój ustawowy obowiązek, informując organy władzy państwowej o możliwości popełnienia przestępstwa i deklarowały pełną współpracę w zakresie toczącego się postępowania karnego. Przywołano przy tej okazji art. 5 Konkordatu, uwypuklając możliwość swobodnego administrowania swoimi sprawami przez Kościół katolicki na podstawie prawa kanonicznego jako odrębnego systemu prawnego, pozwalającego wykonywać władzę sądowniczą (kan. 391 § 1-2 KPK/83; art. 25 ust. 3 Konstytucji RP).

³⁹ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Łodzi-Śródmieścia z dnia 21 grudnia 2017 r., sygn. akt VI Kp 471/17 (w posiadaniu Autora).

Sędzia zwrócił również uwagę na odrębność postępowania kanonicznego od prokuratorskiego i konieczność samodzielnego przeprowadzenia dowodów w tym drugim. Wobec woli współpracy wyrażonej przez stronę kościelną istniały, zdaniem sądu, inne możliwości ustalenia kręgu ewentualnych świadków czy też zasięgnięcia informacji. Aspekt deklarowanej współpracy został w przedmiotowym postępowaniu prokuratorskim zupełnie pominięty. Bardzo ciekawym wątkiem uzasadnienia, mającym znaczenie w podejmowanych rozważaniach, jest odniesienie sądu do szerszego kontekstu, jakim było wkroczenie w domenę obcego państwa w jego suwerennym wymiarze (jako że oryginały dokumentów zostały, zgodnie z procedurą kanoniczną, przesłane wcześniej przez kurię diecezjalną do Stolicy Apostolskiej), która została zagwarantowana przez Rzeczpospolitą Polską na jej terytorium ratyfikowaną umową międzynarodową⁴⁰.

Wobec woli współdziałania Kościoła z Państwem Polskim w osądzeniu przestępstw, które są deliktami znanymi obu porządkom prawnym, do czego zachęcają normatywne i nie mającego takiego charakteru dokumenty Kościoła, warto dokonać rozróżnienia trybów postępowania w przypadku udostępniania akt kanonicznego dochodzenia wstępnego oraz przekazywania akt wytworzonych w czasie procesu kanonicznego, który w wyniku analizy akt dochodzenia, przesłanych do Stolicy Apostolskiej, może zlecić Dykasteria Nauki Wiary.

O ile akta dochodzenia wstępnego stanowią własność urzędu ordynariusza, który zleca jego przeprowadzenie, o tyle w momencie obowiązkowego przesłania tych akt do Stolicy Apostolskiej, są one we władaniu Dykasterii Nauki Wiary. Do zajęcia takiego stanowiska uprawniają wskazania proceduralne przekazane ordynariuszom przez Nuncjaturę Apostolską w Polsce z 9 grudnia 2021 r. i towarzyszące im uwagi Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 12 maja 2021 r., stanowiące odpowiedzi na pytania stawiane w kontekście VELM przez polskich Biskupów⁴¹.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Początkowo dokumenty te obwarowane były klauzulą „do użytku wewnętrznego”, lecz obecnie do ich treści odnoszą się źródła internetowe, w tym Katolicka Agencja Informacyjna. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Osservazioni* (12.05.2021), allegato al. prot. N. 17462/2021 [dalej: *Wskazania*]; „Nieprawdziwe tezy mediów o postępowaniu abp. Gądeckiego ws. procesu księdza pedofila.” <https://www.ekai.pl/nieprawdziwe-tezy-mediow-o-postepowaniu-abp-gadeckiego-ws-procesu-ksiedza-pedofila/> [dostęp: 22.04.2023].

Autorzy watykańskich wytycznych formułują kryteria właściwego współdziałania w zależności od fazy postępowania kanonicznego. Jeśli w fazie diecezjalnej czy też na szczeblu jurysdykcji zakonnej „[...] świecka władza sądownicza zgodnie z prawem zażąda wglądu do dokumentacji, można przesłać jej zwięzłą relację przedstawiającą *status quaestionis* i ponadto rozważyć, według uznania biskupa, przekazanie żądanej dokumentacji” (pkt. 3 *Wskazań*), z wyłączeniem rzecz jasna dokumentów należących do forum wewnętrznego (pkt. 4 *Wskazań*)⁴².

„Po zakończeniu dochodzenia wstępnego i przekazaniu jego rezultatów właściwym Dykasteriom Stolicy Apostolskiej, sprawa przechodzi pod jurysdykcję Watykanu, a zatem zarówno dokumenty wystawione przez właściwe Dykasterie Stolicy Apostolskiej, jak i przez podmioty działające w Polsce na mocy jej delegacji (np. delegat prowadzący postępowanie lub realizujący procedury przewidziane w motu proprio *Vos estis lux mundi*), pozostają w dyspozycji Stolicy Apostolskiej” (pkt. 5 *Wskazań*).

„Jeżeli kopia dokumentacji przesłanej do Stolicy Apostolskiej pozostaje w diecezji, prawidłowym sposobem ewentualnego udostępniania jej świeckiemu wymiarowi sprawiedliwości jest procedura międzynarodowej pomocy prawnej, realizowana na drodze dyplomatycznej. Stolica Apostolska chętnie oferuje swoją współpracę sądową innym państwom w oparciu o zasady międzynarodowej kurtuazji, wzajemności i na podstawie ratyfikowanych traktatów, pod warunkiem, że wnioski o taką współpracę spełniają wszystkie formalne i merytoryczne wymogi ustanowione przez zwyczaj międzynarodowy, a dotyczące takiej formy pomocy prawnej” (pkt. 6 *Wskazań*)⁴³.

⁴² M. Visioli stoi na stanowisku, że zniesienie tajemnicy papieskiej nie obejmuje akt dochodzenia wstępnego, ponieważ nie zostały one wprost wymienione w cytowanej wyżej papieskiej instrukcji *O poufności procedur prawnych*. W dokumencie jest mowa o zgłoszeniach, procesach i decyzjach, ale nie ma mowy o dochodzeniach wstępnych. Ponadto autor ten wyraża wątpliwość czy decyzja zdejmująca klauzulę ze spraw dotyczących przestępstw dotyczy także spraw toczących się przed wejściem w życie instrukcji [Visioli 2020, 725-36]. Krytykę tego stanowiska podjął J. Dohnalik wskazując na zbyt restrykcyjną interpretację przeczącą zamysłowi legislacyjnemu autora instrukcji [Dohnalik 2021, 273-74].

⁴³ Wiosną 2023 r. z międzynarodowej pomocy prawnej skorzystał m.in. Sąd Rejonowy w Chodzieży, otrzymując ze Stolicy Apostolskiej akta dochodzenia wstępnego, które wcześniej, zgodnie z obowiązującą procedurą kanoniczną, kuria archidiecezjalna w Poznaniu przekazała Stolicy Apostolskiej. „Nieprawdziwe tezy mediów o postępowaniu abp. Gądeckiego ws. procesu księdza pedofila.” <https://www.ekai.pl/nieprawdziwe-tezy-mediow-o-postepowaniu-abp-gadeckiego-ws-procesu-ksiedza-pedofila/> [dostęp: 22.04.2023].

Tak określone ramy współpracy kościelnego sądownictwa oraz władzy państwowej z jednej strony świadczą o poszanowaniu świeckiego porządku prawnego i transparentności prowadzonych procedur kościelnych, z drugiej zaś są zachowaniem autonomii Kościoła katolickiego i jego niezależności od władz państwowych oraz zachowaniem nadal obowiązującej w prawie kanonicznym tajemnicy urzędowej (kan. 471, 2° oraz kan. 1455 § 1 KPK/83). Wnioski wykonawcze organów państwowych należy zatem wypełniać w granicach obowiązującego prawa państwowego, ale również z zachowaniem prawa kościelnego, które w dalszym ciągu chroni tajemnicą papieską *delicta graviora* nie będące przestępstwami przeciwko VI przykazaniu Dekalogu [Dohnalik 2021, 276]⁴⁴.

3.3. Współdziałanie z Kościołem ze strony sądowych władz państwowych

Kościół, realizując władzę sądowniczą wobec sprawców i ofiar przestępstw kanonicznych, a zwłaszcza *delicta graviora contra sextum*, stoi na straży ochrony dobra publicznego, osądzając zachowania przestępcze

⁴⁴ Współdziałanie Kościoła w tym zakresie dotyczy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, gdyż to one podejmują działania o szeroko rozumianym charakterze procesowym. Nie istnieje obowiązek informacyjny oraz przekazywanie akt innym instytucjom państwowym. Problem ten pojawił się w Polsce w lutym 2021 r., kiedy to Przewodniczący Państwowej Komisji ds. Pedofilii skierował pismo do oficjałów sądów biskupich, domagając się udostępnienia akt postępowań kanonicznych i procesów karno-administracyjnych wobec sprawców przestępstw o charakterze pedofilskim. W odpowiedzi na tę inicjatywę został powołany przez Konferencję Episkopatu Polski zespół roboczy do kontaktów z Państwową Komisją ds. Pedofilii. Celem zespołu, na czele którego stoi Delegat KEP ds. ochrony dzieci i młodzieży abp Wojciech Polak, było wypracowanie zakresu i zasad współpracy z Państwową Komisją. W ślad za tym, w maju 2021 r., Delegat skierował pismo do oficjałów informujący, że działania ze strony sądów kościelnych będą podejmowane po wyjaśnieniu wątpliwości prawnych i doprecyzowaniu zasad współpracy. Wspomniane wątpliwości dotyczyły przede wszystkim podstawy prawnej, na której opierała się prośba o udostępnienie akt komisji. Innym zastrzeżeniem była kwestia ochrony wrażliwych danych osobowych zawartych w dokumentach kościelnych. Jednocześnie Delegat zadeklarował chęć współpracy i możliwość przekazywania komisji danych statystycznych na temat liczby spraw dotyczących wykorzystywania seksualnego osób małoletnich poniżej 15 roku życia zgłoszonych Kościołowi w Polsce. Poinformował ponadto przewodniczącego komisji o realizacji obowiązku powiadamiania o tych przestępstwach organów ścigania i podejmowaniu z nimi współpracy. *List Delegata KEP ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży do Oficjałów Sądów* (11.05.2021) (w posiadaniu Autora).

swoich wiernych, a także działając prewencyjnie w celu ich wyeliminowania. W tym znaczeniu współdziała z państwowymi władzami sądowymi, przez które należy szeroko rozumieć, zgodnie z duchem papieskiej instrukcji *O poufności procedur prawnych*, instytucje państwowe zaangażowane w procedurę karną, a zatem nie tylko sądy powszechne, ale i organy ścigania jak policja czy prokuratura. Także państwowe instytucje realizują podobne działania na rzecz obywateli, kiedy następuje zbieg kanonicznej i państwowej odpowiedzialności za przestępstwo. Państwo posiadając odpowiednie instrumenty prawne, a także dostęp do szeregu dokumentów, ma prawo nakazać ich wydanie. Posiada aparat przymusu, co ułatwia mu także skuteczne prowadzenie postępowań karnych. Dla kościelnego sądownictwa takie rozwiązania pozostają ze zrozumiałych racji niedostępne, stąd też w celu owocnego realizowania władzy sądowniczej, Kościół może zwrócić się do organów państwa o udostępnienie niektórych dokumentów czy akt procesowych. Czy ma do tego prawo? Czy państwo posiada obowiązek współdziałania z Kościołem w tym zakresie?

Podstawą do wnioskowania przez uprawnione władze kościelne o pomoc w wymienionym wyżej zakresie jest art. 156 k.p.k. W jego piątym paragrafie postanawia się, że oprócz stron, obrońców, pełnomocników i przedstawicieli ustawowych „za zgodą prokuratora akta w toku postępowania przygotowawczego, a także po jego zakończeniu mogą być w wyjątkowych wypadkach udostępnione innym osobom” (art. 156 § 5 *in fine* i 5b k.p.k.). Podobne prawo przysługuje w odniesieniu do akt sprawy sądowej (art. 156 § 1 k.p.k.).

W celu skorzystania z tego uprawnienia należy wykazać interes prawny, którym w przypadku Kościoła jest fakt zawiadomienia o możliwości przestępstwa, które choć nie czyni z niego strony postępowania, to toczy się w odniesieniu do duchownego, który pozostaje pod jurysdykcją kościelnego ordynariusza. W praktyce wnioski te spotykają się z różną reakcją organów państwowych, od udostępnienia całości akt, ich wnioskowanych konkretnych wyciągów, poprzez odmowę czy ciszę administracyjną ze strony organu, do którego skierowany został wniosek.

Prawo uzasadniające dostęp do akt komentatorzy przepisów k.p.k. uzasadniają prowadzonym jednocześnie przez uprawnione do tego osoby postępowaniem dyscyplinarnym przeciwko oskarżonemu, a w tym przypadku przez sądownictwo kościelne [Zgryzek 2014, 768n].

Gdyby zachodziła potrzeba dostępu do akt postępowania, które toczy się na drodze cywilnej⁴⁵, strona kościelna również może ubiegać się o możliwość skorzystania z przysługującego jej uprawnienia. Podstawa do tego znajduje się w art. 525 k.p.c., w którym postanowiono, że „akta sprawy dostępne są dla uczestników postępowania oraz za zezwoleniem przewodniczącego dla każdego, kto potrzebę przejrzenia dostatecznie usprawiedliwi. Na tych samych zasadach dopuszczalne jest: 1) sporządzanie i otrzymywanie odpisów i wyciągów z akt sprawy; 2) otrzymywanie zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku z akt sprawy”.

4. Jurysdykcja sądów państwowych w „sprawach religijnych”

Po rozważeniu kwestii współdziałania sądów państwowych i sądów kościelnych w zakresie prawa procesowego małżeńskiego i karnego, można postawić pytanie: Czy sądy państwowe są kompetentne w jakimkolwiek zakresie spraw, które należą do autonomicznego sądownictwa Kościoła katolickiego?

Dla tak zasygnalizowanej kwestii kluczowe, zdaniem G. Maronia, jest odróżnienie niedozwolonego „rozstrzygnięcia” przez sądy sporów doktrynalnych i wewnątrzkościelnych oraz wartościującego „ocenięcia” przez nie stanowiska doktryny religijnej czy prawa wewnętrznego związku wyznaniowego w poszczególnych kwestiach od dopuszczalnego, deklaratoryjnego „ustalania” tego stanowiska w zakresie koniecznym do rozstrzygnięcia spraw cywilnych w oparciu o ogólne przepisy prawa [Maroń 2022, 136].

Konieczność takiego rozstrzygnięcia może zweryfikować się w przypadku naruszenia dóbr osobistych, do którego doszło w czasie dokonywania praw procesowych przed sądem kościelnym, którego oceny dokonuje sąd cywilny. W takim przypadku zarzut niedopuszczalności cywilnej drogi sądowej jest bezzasadny, ponieważ także w procesie kanonicznym obowiązuje ochrona dóbr osobistych. Jeśli dotyczące ich informacje, podawane w kościelnym procesie nie będą obiektywnie uzasadnione celami procesu kanonicznego, a ponadto są nieprawdziwe albo też prawdziwe lecz

⁴⁵ Przez termin „droga cywilna” rozumie się tutaj znaczenie ściśle prawniczego terminu „prawo cywilne”, a więc chodzi o postępowania, które toczą się na podstawie przepisów k.c. i k.p.c. obowiązujących w państwie polskim. To wyjaśnienie wydaje się konieczne, ponieważ począwszy od średniowiecza określenia „prawo cywilne” (*civitas*) używano w odniesieniu do prawa państwowego, niezależnie od jego gałęzi, dla odróżnienia go od prawa kościelnego.

zniesławiające i nieistotne dla wyniku sprawy, dochodzi wówczas do bezprawnego naruszenia dóbr osobistych⁴⁶. W takim przypadku osoba fizyczna może dochodzić ochrony swoich dóbr osobistych przed sądem w sprawie cywilnej, w szczególności dobra osobistego w postaci swojej godności i dobrego imienia [Misztal-Konecka 2020, 424].

Przedmiotem oceny sądu cywilnego w takim procesie jest nie działanie organu związku wyznaniowego, jakim jest sąd kościelny, ale działanie osoby fizycznej przed takim organem występującym. Rozstrzygnięcie sądowe nie jest w tym przypadku ingerencją organów państwowych w sprawę wewnętrzne związku wyznaniowego, nie jest ingerencją w przebieg postępowania, nie stanowi również kontroli wydawanych przez nie rozstrzygnięć [Borecki 2018, 88-100]⁴⁷.

Działanie stron w ramach przysługujących jej praw procesowych może dokonywać się zarówno przed trybunałem cywilnym (państwowym), jak i kościelnym. I jedno i drugie kwalifikuje się jako wynikające z prawa podmiotu do działania w granicach kompetencji zakreślonych przez porządek prawny. Działanie przed sądem kościelnym z całą pewnością mieści się w ramach porządku prawnego. Funkcjonowanie sądownictwa kościelnego jest aprobowane w ustawodawstwie państwowym, które przyznaje mu autonomię. Nie działają one poza wiedzą i zgodą państwa [Misztal-Konecka 2020]. Nie można zatem dokonywania czynności procesowych przed sądem kościelnym traktować jako okoliczność wyłączającą odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych⁴⁸.

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1968 r., sygn. akt II CR 163/68, „Biuletyn SN” 11-12 (1968), poz. 207; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 kwietnia 2015 r., sygn. akt I ACa 1106/14, Legalis nr 1285440.

⁴⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r., sygn. akt IV CSK 529/15, OSNC 2017/3/35.

⁴⁸ Tak orzekł Sąd Apelacyjny w Białymstoku zobowiązując mężczyźnę do złożenia pisemnego oświadczenia powódce, w którym odwoła złożone w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa nieprawdziwe twierdzenia na temat jej choroby psychicznej, związków kazirodczych w jej rodzinie, związku pozamałżeńskiego z przełożonym z pracy, leczenia psychiatrycznego oraz niewyjaśnionej śmierci dziecka przy jej udziale. Pozwany miał ponadto zapłacić zadośćuczynienie w kwocie 3 000 zł. Sąd apelacyjny słusznie uznał, że naruszenie dóbr osobistych, które nastąpiło przed sądem kościelnym, stanowi jedynie element stanu faktycznego, a nie przesądza o braku możliwości rozpoznania sprawy przez sąd państwowy. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 stycznia 2017 r., sygn. akt I Aca 676/16, Legalis nr 1576465.

Sprawy cywilne, wynikłe ze sporów wewnątrzkościelnych lub z nimi bezpośrednio powiązane, mogą być rozpoznawane przez sądy państwowe, gdy podstawę rozstrzygnięcia stanowią neutralne zasady prawa, a samo rozstrzygnięcie nie naruszy wzajemnej autonomii i niezależności. Ilekroć jednak dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej jawi się potrzeba rozwiązania kontrowersji religijnej wchodzącej w zakres autonomii Kościoła, sąd powinien oprzeć się na ustaleniach w tym przedmiocie kompetentnej władzy kościelnej [Maroń 2022, 136].

Gwarancje swobodnego wykonywania jurysdykcji i rządzenia się własnym prawem pozwalają Kościołowi katolickiemu zachować autonomię swojego systemu sądowiczego. Niedopuszczalne jest rozstrzyganie przez sądy państwowe sporów powstałych w związku ze stosowaniem kościelnego prawa wewnętrznego. Zasada bezstronności światopoglądowej państwa, zawarta w art. 25 ust. 2 Konstytucji RP, oznacza również niekompetencję religijną władz publicznych, która skutkuje również brakiem zdolności do orzekania w sprawach religijnych [Walencik 2013, 16; Zieliński 2009, 141-67].

Wnioski

Nie ulega żadnej wątpliwości, że z analizy norm konstytucyjnych, konkordatowych i ustaw państwowych, a także odnośnych norm prawa kanonicznego, wynika zasada poszanowania autonomii i niezależności Kościoła katolickiego i państwa, każdego w swoim zakresie. Z nich zaś wyprowadza się istnienie gwarancji swobodnego rządzenia się przez Kościół swoim prawem wewnętrznym i wykonywania jurysdykcji. Ujmując rzecz szerzej oznacza to autonomię sądownictwa wyznaniowego i autonomię sądownictwa państwowego. Elementem różnicującym oba porządki jest także przedmiot władzy sądowniczej. W Kościele są to rzeczy duchowe (*res spirituales*) i rzeczy związane z duchowymi (*res spiritualibus adnexae*). Istota sprawowania wymiaru sprawiedliwości, jako swoistego fragmentu sfery władczych działań państwa (*imperium*), wyraża się w wiążącym rozstrzygnięciu sporów o prawa i obowiązki podmiotów indywidualnych, na podstawie norm generalnych i abstrakcyjnych.

W jednym i drugim systemie podejmowane są podobne czynności procesowe i sposoby dowodzenia: oświadczenia stron, przyznanie sądowe, dokumenty publiczne i prywatne, zeznania świadków, opinie biegłych, wizja lokalna i oględziny. Jednak mimo znacznego podobieństwa funkcji

i sposobu funkcjonowania sądów państwowych i kościelnych, te drugie nie mieszczą się w konstytucyjnym systemie sądownictwa. Ich działaniem kieruje prawo wewnętrzne Kościoła. Nie jest to jednak argument za podważeniem sądowego charakteru działalności instytucji kościelnych. Kościół może wykonywać swoją jurysdykcję w oparciu o przepisy Konkordatu, zwłaszcza art. 1 i art. 5, a w odniesieniu do spraw małżeńskich także o art. 10 ust. 3-4.

Działanie na rzecz dobra wspólnego, małżeństwa i rodziny, a także przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym sprawia, że niektóre ze spraw są w kręgu zainteresowania jednego i drugiego – państwowego i kościelnego – porządku prawnego (*res mixtae*). Stwarza to możliwość, a nawet konieczność współdziałania w zakresie prawa procesowego zwłaszcza w odniesieniu do prawa małżeńskiego i karnego. Normy stwarzają pewne możliwości, ale i ograniczenia. Praktyka ukazuje także obszary nieuregulowane i motywuje do konstruowania postulatów *de lege ferenda*.

W toku prac nad Konkordatem odłożono do odrębnego uregulowania kwestię wzajemnych powiadomień przez sądy powszechne i kościelne o swoich orzeczeniach w sprawach małżeńskich. Do dziś kwestia ta nie doczekała się rozwiązania przez Komisję Wspólną Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencji Episkopatu Polski.

Sądy kościelne nie mają również możliwości uzyskania dokumentacji medycznej, która niejednokrotnie stanowi ważny dowód w prowadzonym postępowaniu. Podmioty lecznicze udostępniają ją wyłącznie na żądanie sądów powszechnych. Wydaje się, że droga rekwizycji, znana zarówno sądownictwu państwowemu i kościelnemu, mogła by być wykorzystywana również na linii sąd kościelny – sąd powszechny. Chociaż istniejące przepisy na to pozwalają, to praktyczne ich zastosowanie jest kolejnym obszarem domagającym się uregulowania.

Naczelny Sąd Administracyjny uznał, że konsekwencją konkordatowego uprawnienia do prowadzenia autonomicznych postępowań w sprawach małżeńskich przez sądy kościelne jest prawo stron procesowych do uzyskania niezbędnych informacji od organów administracji publicznej. Czy może to dotyczyć tylko nieznanego adresu strony pozwanej? Interes prawny, wynikający z postępowania kościelnego zdaje się uprawniać także inne, dale idące działania.

Coraz powszechniej stosowane jest w Kościele procesowe prawo karne. W przypadku deliktów karanych zarówno przez Kościół jak i państwo, jak

przestępstwa na tle seksualnym wobec małoletnich, postępowania nierząd-ko toczą się równolegle w instytucjach kościelnych i państwowych. Na tym tle pojawia się kwestia wymiany dokumentów i akt procesowych. Papie-ska Rada Tekstów Prawnych w swoich uwagach, dołączonych do watykań-skich wytycznych udzielonych Konferencji Episkopatu Polski, zwraca uwagę na potrzebę podjęcia przez Komisję Wspólną jeszcze innego zadania, któ-rym jest wyjaśnienie kwestii natury moralnej i dotyczących relacji pomię-dzy porządkami prawnymi, a także prawa międzynarodowego, zwłaszcza dla podkreślenia szczególnej natury niektórych dokumentów (np. dotyczą-cych zakresu wewnętrznego) oraz potrzebę poszanowania międzyna-rodowego statusu Stolicy Apostolskiej w postępowaniach karnych, które przeszły już pod jurysdykcję papieską.

Współdziałanie zakłada wzajemne poszanowanie dla działalności jed-nego i drugiego podmiotu na rzecz dobra tych samych ludzi. Wynikająca z tego wzajemna płaszczyzna porozumienia powinna inspirować do dzia-łań, które sprzyjają rozwiązaniu kwestii, które mogą usprawnić procesową działalność obu partnerów, przy zachowaniu ich autonomii i niezależności.

W tym duchu warto na koniec zacytować fragment orzeczenia Trybuna-łu Konstytucyjnego, który zachęca do współdziałania: „Trafnie podnosi się w doktrynie, że skoro regulacji instytucjonalnej pozycji kościołów i zwią-zków wyznaniowych, zamieszczonej w art. 25 Konstytucji, nadano postać zasady ustrojowej, to interpretacja wszystkich innych postanowień konstytucyjnych musi być prowadzona w sposób „przyjazny” tym zasadom, a więc w sposób zapewniający im maksymalną możliwość realizacji”⁴⁹.

PIŚMIENICTWO

- Andrzejewski, Maciej. 2021. „Modele interakcji orzeczeń sądów kościelnych i pań-stwowych w sprawach małżeńskich.” *Kościół i Prawo* 23, nr 2:147-66. <https://doi.org/10.18290/kip21102.10>
- Bartczak, Adam. 2014. „Sądowa jurysdykcja nad małżeństwem w Polsce.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 23, nr 2:28-38.
- Bednarski, Paweł. 2013. „Przesłanki delibacji orzeczenia kościelnego we włoskim sądzie apelacyjnym.” *Studia Prawa Wyznaniowego* 16:43-63.

⁴⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK-A 2009, Nr 11, poz. 163.

- Białobrzeski, Tomasz. 2017. *Problem uznania orzeczeń trybunałów kościelnych i dyspens „super rato” w prawie hiszpańskim*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Borecki, Paweł. 2018. „W sprawie autonomii i niezależności związku wyznaniowego – uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 12.5.2016 r., IV CSK 529/15.” *Polski Proces Cywilny* 14:88-100.
- Brzemia-Bonarek, Aleksandra. 2007. „Pomoc sądowa pomiędzy sądami kościelnymi a państwowymi w celu uzyskania dokumentów niedostępnych dla strony w kanonicznym procesie małżeńskim (analiza prawna zagadnienia i propozycje *de lege ferenda*.” W *Sędzia i pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1975-2007)*, red. Honorata Typańska, 41-52. Katowice: Księgarnia Św. Jacka.
- Brzemia-Bonarek, Aleksandra. 2021. „*Fumus delicti* w sprawie o nieważność małżeństwa: przyjmowanie denuncjacji przez sędziego kościelnego i dalsze procedowanie – wybrane zagadnienia.” W *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*. T. 1, red. Maciej Cholewa, i Piotr Studnicki, 239-65. Kraków: Scriptum.
- Cadelo de Isla, Enrique. 2005. *La eficacia civil de las sentencias canónicas de nulidad matrimoniale en la Unión Europea: el Reglamento 2201/2003*. Roma: Università della Santa Croce.
- Del Amo, León. 2023. „Zasady postępowania w sądach.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 893-911. Kraków: Wolters Kluwer.
- Dohnalik, Jan. 2021. „Poufność karnych postępowań kanonicznych w świetle pierwszeństwa osób skrzywdzonych i zasady rozliczalności.” W *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*. T. 1, red. Maciej Cholewa, i Piotr Studnicki, 267-92. Kraków: Scriptum.
- Duda, Andrzej S. 2008. *Interes prawny w polskim prawie administracyjnym*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Dudka, Katarzyna. 2005. „Anonim a wszczęcie postępowania karnego.” *Prokuratura i Prawo* 4:55-62.
- Fray, Danuta. 2015, „Łatwiej unieważnić ślub.” <https://www.rp.pl/w-sadzie-i-w-urzedzie/art11767651-latwiej-uniewaznic-slub> [dostęp: 20.04.2023].
- Góralski, Wojciech, i Andrzej Pieńdyk. 2000. *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w Konkordacie polskim z 1993 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

- Góralski, Wojciech, i Witold Adamczewski. 1994. *Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993*. Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Góralski, Wojciech. 1994. *Prawda o konkordacie*. Częstochowa: Biblioteka „Niedzieli”.
- Góralski, Wojciech. 2008. „Ochrona małżeństwa i rodziny w Konkordacie polskim z 1993 roku.” W *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji*, red. Józef Wroceński, i Helena Pietrzak, 131-49. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Grocholewski, Zenon. 1985. „Aspetti teologici dell’attività giudiziaria della Chiesa.” *Monitor Ecclesiasticus* 41:489-504.
- Hemperek, Piotr. 1985. „Współpraca między Kościołem a państwem.” *Kościół i Prawo* 4:79-100.
- Jezusek, Andrzej. 2016. „Niektóre aspekty powszechnego obowiązku udzielenia pomocy organom prowadzącym postępowanie karne.” *Palestra* 6:38-50.
- Kaczorkiewicz, Dorota. 2009. „Udzielanie pomocy organom postępowania karnego.” *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 9:5-12.
- Kamiński, Rafał. 2021. „Hierarchiczna zależność a bezprawne działanie przełożonego. „Sygnalista” w Kościele.” Referat. <https://wpk.upjp2.edu.pl/konferencje/sympozjum--przelozony---podwladny-odpowiedzialnosc-prawna-w-kosciele-10.html>, [dostęp: 21.04.2023].
- Kroczek, Piotr. 2017a. „Kilka uwag do znowelizowanych „Wytucznych” Konferencji Episkopatu Polski w kontekście zasad techniki legislacyjnej oraz znowelizowanego art. 240 § 1 kodeksu karnego.” *Annales Canonici* 13:91-107. <https://doi.org/10.15633/acan.2221>
- Kroczek, Piotr. 2017b. *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII
- Krukowski, Józef. 1992. „Podstawy współdziałania Kościoła i państwa.” *Kościół i Prawo* 8:19-32.
- Krukowski, Józef. 1999. *Konkordat polski znaczenie i realizacja*. Lublin: Wydawnictwo Verba.
- Krukowski, Józef. 2000. *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Majer, Piotr. 2007. „Uznawanie przez państwo wyroków sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Czy byłoby pożyteczne przyjęcie takiego systemu w Polsce?” W *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 16–18 maja 2006)*, red. Artur Mezglewski, 414-31. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Maroń, Grzegorz. 2022. „Jurysdykcja sądów w „sprawach religijnych.” W *(Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne*, red. Paweł Sobczyk, 113-44. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Marszałkowska-Krześ, Elwira, i Izabela Gil (red.). 2023. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Misztal-Konecka, Joanna. 2020. „Dokonywanie czynności procesowych przed sądem kościelnym jako okoliczność wyłączająca odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 stycznia 2017 r., I ACa 676/16.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23:421-40. <https://doi.org/10.31743/spw.6834>
- Miziński, Artur. 2009. „Prawo wiernych do obrony w procesie kanonicznym.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 2:76-93.
- Niemczycki, Dawid. 2020. „Interes prawny a proces kościelny. Glosa aprobująca do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 8 maja 2015 r., II OSK 2416/13.” *Ius Matrimoniale* 31, nr 2:147-57. <https://doi.org/10.21697/im.2020.31.2.08>
- „Nieprawdziwe tezy mediów o postępowaniu abp. Gądeckiego ws. procesu księdza pedofila.” <https://www.ekai.pl/nieprawdziwe-tezy-mediow-o-postepowaniu-abp-gadeckiego-ws-procesu-ksiedza-pedofila/> [dostęp: 22.04.2023].
- Olechna, Agnieszka, i Marta Rybińska. 2015. „Przestępstwa karane zarówno przez władzę kościelną, jak i państwową.” W *Prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego a polski porządek prawny*, red. Justyna Cymbała, Justyna Krzywkowska, i Marek Paszkowski, 247-57. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Pieronek, Tadeusz. 1988. „Ochrona praw osoby ludzkiej w kanonicznym procesie karnym.” *Analecta Cracoviensia* 20:241-63. <https://doi.org/10.15633/acr.3069>
- Poniatowski, Michał. 2015. „Współdziałanie między państwem a Kościołem na rzecz ubogich.” W *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Henryk Stawniak, 307-22. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Rapacz, Józef. 2007. „Autonomia sądownictwa kościelnego.” *Annales Canonici* 3:55-65.
- Sakowicz, Andrzej. 2023. „Art. 15 KPK.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Wyd. 10, red. Andrzej Sakowicz. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Sobczyk, Paweł. 2015. „Konstytucyjne podstawy współdziałania Państwa i Kościoła na rzecz ochrony i opieki nad małżeństwem i rodziną.” W *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Henryk Stawniak, 187-204. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

- Stanisz, Piotr. 2015. „Konstytucyjne zasady określające relacje państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: autonomia i niezależność oraz współdziałanie.” W *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Henryk Stawniak, 159-86. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Świto, Lucjan. 2012. „Rekwizycja cywilno-kanoniczna? Pomoc sądowa pomiędzy trybunałami kościelnymi a sądownictwem powszechnym w Polsce.” *Prawo Kanoniczne* 55, nr 2:145-66.
- Visioli, Matteo. 2020. „L'instruzione sulla riservatezza delle cause. Considerazioni a margine del Rescriptum ex audientia Ss.mi del 6 Dicembre 2019.” *Ius Ecclesiale* 32, nr 2:720-40. <https://doi.org/10.19272/202008602014>
- Walencik, Dariusz. 2013. „Prawo kanoniczne (wewnętrzne) związków wyznaniowych a prawo polskie.” *Przegląd Sądowy* 5:11-25.
- Wieczorek, Michał. 2021. „Notitia criminis w sprawach małżeńskich.” *Częstochowskie Studia Teologiczne* 48:215-28. <https://doi.org/10.53120/czst.2021.215-228>
- Zalewski, Wojciech. 2013. „Komentarz do art. 240.” W *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 222–316*, red. Michał Królikowski, i Robert Zawłocki. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Zarzycki, Zdzisław. 2007. „Współdziałanie kościołów i innych związków wyznaniowych w zakresie wychowania w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi. Wybrane zagadnienia prawne.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10:23-60.
- Zgryzek, Kazimierz. 2014. „Zasada jawności.” W *Zasady procesu karnego. System Prawa Karnego Procesowego*. T. 4. Cz. 1, red. Paweł Wiliński, 768-801. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Zieliński, Tadeusz J. 2009. „Niekompetencja religijna władz publicznych jako aspekt zasady bezstronności z art. 25 ust. 2 Konstytucji RP” W *Bezstronność religijna, światopoglądowa i filozoficzna władz Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Tadeusz J. Zieliński, 141-67. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.